

‘आउँदैन जोवन फिरी’

कोरोनाको कहर अब मात्र अनुभव गर्न सकिने भएको छ । विश्व त्राहीमाम भइरहेका बेला कोरोना भाइरसको संक्रमण लकडाउन तेस्रो महिनामा पुग्दा भयावह बनेको हो । पछिल्लो तथ्यांक अनुसार नेपालमा कोरोना संक्रमितको संख्या नौ हजारबाट उकालो लागेको छ । दिनहुँ थपिने र मृत्यु हुनेक्रम पनि तीव्र हुन थालेको छ । यही समय लकडाउन खुकुलो पारिएको छ, यद्यपि लकडाउन कायम छ । तर हाटबजार, सडक, चोक र गल्ली हेर्दा लाग्छ- लकडाउन पूर्णतः हटाइ सकिएको छ । जेठ ३२ गतेसम्म घर-घरमा बसेका मानिस लाग्छ अहिले कोरोनामुक्त भएर सडक, बजार र चोकहरूमा भेला भएका हुन् ।

लकडाउन विश्व स्वास्थ्य संगठनको निषेधात्मक उपचार विधि हो । त्यही भएर विश्वले लकडाउनलाई व्यवहारमा लागू गर्‍यो । ‘लिन जाँदा मात्रै आउँछ’ भनेर मानिसलाई लिन नजान घरमै बसौं भनियो । त्यतिउजेल कोरोना बिस्तारको क्रम पनि न्यून रह्यो । र, जब लिन जान थालियो भाइरस ‘दिन दुईगुना रात चार गुना’ को रफतारमा दौडिन थाल्यो । परिणाम संक्रमित मात्र होइन मृत्युको संख्या पनि उक्लिन थाल्यो । यसकै कारण मृत्यु हुनेको संख्या तेइस पुगिसकेको छ । हाम्रो असावधानी र लापरवाही यस्तै रहने हो भने यसको वृद्धिदर अझै उच्च हुने निश्चित छ । त्यसबेला न कठै भन्ने भेटिने छन् न त दुःखको साथी भन्दै पछि लाग्ने !

उपचार नै नभेटिएको नोबेल कोरोना भाइरसबाट जोगिने एकमात्र उपाय सामाजिक वा भौतिक दूरत्व कायम गर्नु नै हो । दिनहुँजसो लक्षण बदल्दै आएको यसको संक्रमण व्यक्तिबाटै हुने भएकाले एकअर्काबाट दूरी कायम गर्नु नै निरोधात्मक उपाय हो । त्यसका लागि सरकारले शर्त र मापदण्ड बनाएको हो र सबैले त्यसको पालना र मानना गरेर उत्पन्न विपदाबाट जोगिनु पर्ने हो । यही नै बुद्धिमानी हो र नियन्त्रण गर्ने भरपर्दो विधि पनि । आँखाले देख्न, हातले छुन र छाम्न अनि भौतिकताले अलग्याउन नसकिने भाइरस अहिले छयाछयापती भइसकेको छ । हिमालदेखि तराई-उपत्यका र मेचीदेखि कालीसम्मका सबै पालिका क्षेत्रहरू संक्रमणको चपेटामा आइसकेका छन् ।

सरकार भने कोरोनाको कहर प्रारम्भदेखि नै विवादित बन्यो । स्वास्थ्य सामग्री खरिद प्रक्रिया हुँदै क्वारेन्टिन निर्माण, खानपिन, सुरक्षा तथा सेवा प्रवाहको विषयमा आलोचित भयो । यहाँसम्म कि क्वारेन्टिनमा रहेका महिला बलात्कृत समेत हुन पुगे । शंकास्पद व्यक्तिहरूको यथासमय परीक्षण नहुँदा क्वारेन्टिनमै जीवन गुमाउने अवस्था पनि आयो । विदेशबाट उद्धार गरेको भनिएकाहरूले पनि असुरक्षित र उपेक्षित महशुस गर्नु पर्‍यो । उपचार सामग्री खरिददेखि नै कमिशन, अनियमितता र भ्रष्टाचारको खेल शुरू भयो । यी सबैबाट आक्रोशित युवावर्ग भद्र आन्दोलनमा उत्रिए । कुनै वाद, विचार दलसँगको आबद्धता नदेखाइ युवाहरूले राजधानी लगायत देशका प्रमुख शहरहरूमा विरोध प्रदर्शन गरे तर सरकार सबैबाट बेखबर ‘मनमौजी’ हिँडिरहेको छ । यस्तोमा प्रत्येक व्यक्ति स्वयम् सचेत नहुने हो भने भविष्य सुरक्षित हुँदैन । दूरी कायम गर्ने, अत्यावश्यक बाहेक हिँडडुल नगर्ने, सावधानी, सजगता अपनाउनाले मात्र महामारीको कहरबाट जोगिन सकिन्छ । कतै लोकभाखामा सुनिने गरेको ‘आफ्ना र जिउको सम्हार नगरे आउँदैन जोवन फिरी’ गीतको मर्मलाई आत्मसात गरौं । यसमा मात्रै सबैको कल्याण छ ।

चराचुरुङ्गी, नेपाल र निपालेन्सिस

तुलसीराम खरेल

पर्याप्यटनमा जंगल, सिमसारहरूको प्राकृतिक अवरुधलाई धेरै ठूलो महत्त्व दिइन्छ । खास गरेर बशन्त-गृष्म ऋतुदेखि बर्खासम्म अनि हिउँदमा पृथ्वीको छुट्टै भूगोलबाट आउने चराहरूका लागि प्रजनन केन्द्रहरू बनाइनु आवश्यक हुन्छ ।

प्राकृतिक रूपमा हिन्दूकुष हिमालय क्षेत्रको भण्डै मध्यभागमा अवस्थित नेपाल धेरै प्रकारका जंगली जनावरहरू, चराहरूको प्रजनन केन्द्र एवम् भेटघाट स्थल हो भन्ने कुरा धेरै नेपालीहरूलाई थाहा नहुन पनि सक्छ । टाढा-टाढा धेरै टाढा हिमाल पारी अत्यन्त चिसो उत्तरी ध्रुवीय क्षेत्रबाट मात्र होइन तातो भू-मध्ये रेखीय एबम् दक्षिणी गोलार्द्धबाट पनि हजारौँ माइल यात्रा गरेर चराहरू नेपालमा आइपुग्छन् । पृथ्वीको उत्तरी गोलार्द्धको एसिया महाद्वीपको करिब मध्ये भागमा ठडिएर रहेको हिमालय पर्वतमालाको दक्षिण काखमा रहेको नेपालमा अहिले बशन्त ऋतु समाप्त भएर गृष्म ऋतु सकिन लागेको छ ।

बर्षातु ऋतुको शुरुवातसम्म नै नौला चराहरू नेपाली आकाशमा विचरण गरिरहेका छन् । बिहानै ध्यान दिने हो भने धेरै नौला चराका बोलीहरू, भाखाहरू सुन्न सकिन्छ । चराहरूले प्रजननका लागि अनुकूल वातावरणको खोजी गर्दै नेपाल आइपुग्छन् । बच्चा

गुँड बनाउँदैछन् । धेरै चराहरू बच्चा कोरले क्रममा छन् अनि कतिपय चाहिँ बच्चा हुर्काएर फिर्ता यात्रा गर्ने क्रममा छन् । यो मौसममा नेपालमा चराहरू श्रीलंका, भारत, माल्दिभ्स, मलेशिया, थाइल्याण्ड मात्र होइन मध्यपूर्व एसिया, पश्चिम एसिया तथा अफ्रिकी मुलुकहरूबाट पनि आउने गर्दछन् ।

तुलनात्मक रूपमा शितल र लामा दिनहरू चराका लागि आहारबिहार, प्रजननका लागि अति नै उपयुक्त हुने भनिएको छ । नेपाल फोरेस्ट बर्डसस्टेवर स्टेटस एण्ड कन्जर्भेसन पुस्तकका अनुसार नेपालमा आठ सय ९० प्रजातिका चराहरू रहेको उल्लेख छ । ती मध्ये चार सय ५४ प्रजातिका चराहरू जंगलमा रहने प्रकारका छन् । तिनीहरूमध्ये चार सय २३ प्रजातिका चराहरूले मात्र नेपालमा बच्चा कोरले कुरा बताइएको छ । नेपालमा पाइने चराहरू मध्ये ९३ प्रतिशत चराले मात्र नेपालमा बच्चा कोरलेछन् । हिमाल खबर पत्रिकामा पुस्तकको संक्षिप्त चर्चा गर्दै बनस्पतिविद् कमल मादनेले

हेमिल्टन, हुकरहरूका भ्रमण नोटहरू रहेका छन् । जीवजन्तु तथा वनस्पतिहरूका नामकरण गर्दा एउटा नामभित्र दुईवटा शब्दहरू रहेका हुन्छन् । दुई शब्दहरू मध्ये एउटा अन्वेषकको नाम वा स्थानको नामलाई बुझाउनसक्ने गरेर नामाकरण गर्ने चलन रहिआएको छ । नेपालमा पाइने चराहरू मध्ये करिब १५ प्रकारका चराहरूको प्रजातीयनाममा निपालेन्सिस शब्द प्रयोग भएको छ । निपालेन्सिस प्रजातीय नाम पाएका १५ प्रजातिका चराहरू नेपालको सीमा बाहिर त्यति नपाइने तर नेपालमा चाहिँ रैथाने चराहरूको रूपमा पाइने बताइएको छ ।

धेरै निपालेन्सिस चराहरूको नेपाली नाम भने छैन । सामान्यतः विद्यालयका पाठ्यपुस्तकमा तथा सामान्य ज्ञानका कितावहरूमा नेपालमा मात्र पाइने चराको नाम ‘स्प्याडनी ब्याब्लर’ हो भनेर लेखिएको हुन्छ, तर सो नाम पनि हाम्रो मौलिक नाम भने होइन । यसलाई नेपाली अर्थ खोज्दा ‘काँडे भ्याकुर’ भएको हो । यो अंग्रेजीको उच्चारण हो, मौलिक नेपाली नाम भने होइन । त्यसकारण सम्भव भएसम्म निपालेन्सिस चराहरू र अन्य केही हिसाबले महत्वपूर्ण र जान्ने पर्ने चराहरूको नेपाली नाम जुराउन नसकिएको कुरा सम्भन्दा मुटु कटक्क खान्छ ।

चराहरूको बासस्थान माथिको नाञ्जो हस्तक्षेप आजको सबैभन्दा ठूलो समस्याको रूपमा देखिएको छ । सिमसारहरूको अतिक्रमण र व्यावसायीकरणमा सिमसार माथिको हस्तक्षेप यहाँ उल्लेख गर्ने पर्दछ । अहिले नेपालमा भएका सिमसारहरू यात सामुदायिक वा सरकारी जमिन वा जंगलमा छन् । त्यस्ता सिमसारमा नौका बिहार गराउने, वनभोज स्थल र घुमन्ते पार्क बनाउने लहड्दै चलेको छ । जुन पर्यावरण र चराहरूको प्रजनन लगायतका व्यवहारका लागि हानिकारक छन् । नेपाल पर्याप्यटनको ठूलो सम्भावना बोकेको मुलुक हो । पर्याप्यटनमा जंगल, सिमसारहरूको प्राकृतिक अवस्थालाई धेरै ठूलो महत्त्व दिइन्छ । खास गरेर बशन्त-गृष्म ऋतुदेखि बर्खासम्म अनि हिउँदमा पृथ्वीको छुट्टै भूगोलबाट आउने चराहरूका लागि प्रजनन केन्द्रहरू बनाइनु आवश्यक हुन्छ । उनीहरूको बासस्थान, आहार तथा सुरक्षाबारे सचेत हुनु जरुरी छ । चराविद्हरूका अनुसार नेपालमा ३४ प्रजातिका चराहरू लोप भइसकेका छन् । राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग र नेपाल पंक्षी संरक्षण संघले सार्वजनिक गरेको प्रतिवेदन अनुसार एक सय ४९ प्रजातिका चराचुरुङ्गीहरू संकटापन्न सूचीमा छन् ।

खाद्यवालीहरूमा अत्याधिक किटनाशक औषधिहरूको प्रयोग, जलवायु परिवर्तन, सिमसारहरूको प्रदूषण तथा अतिक्रमण, वन बिनास, आदि चराहरू संकटमा पर्ने कारणहरू बन्न पुगेका छन् । रैथाने निपालेन्सिस चराहरूको मौलिक नामाकरण चुनौति बनेकै छ । लेसर हवीस्टिड डक, ब्लु टेल्ड बर्ड, अर्जुनक, टुर्डीस, बुसेरस, असेसर, तितु, नेपाल ट्री क्विपर, हुँचल, नेपाल सन बर्ड, भ्याकुर, गिद्ध, आदिको संरक्षणको लागि केन्द्र, प्रदेश तथा स्थानीय सरकार अनि नीज स्तरबाट कार्यक्रमहरू शुरु गर्न हिलो गर्नुहुन ।

tulasikharel2015@gmail.com

जन्माउँछन्, केही अवस्थामा हुर्काउँछन् अनि सपरिवार आफ्नो पुरानो स्थानमा फर्कन्छन् । चराहरूको उक्त प्रकारको क्रियाकलाप अत्यन्तै चाखलाग्दो हुन्छ । भर्खर मात्र चराविद् क्यारोल इन्स्किप र हेमसागर बरालले ‘नेपाल्स फोरेस्ट बर्डसस्टेवर स्टेटस एण्ड कन्जर्भेसन’ नामक पुस्तक प्रकाशित गरेका छन् । हिमालयन नेचरले प्रकाशित गरेको उक्त पुस्तकको आवरणमा भ्रमाली चरा अन्वेषक देवेन्द्रकुमार खरेल ले खिचेको ‘सिल्भर्ड इयर्ड मेसिया’ नामको चराको तस्विर रहेको छ ।

अहिलेको मौसममा नेपालको तराई मधेस, चुरे महाभारत एवम् भित्री पहाडी स्थानहरू दक्षिण तर्फका राप्ती र ताता स्थानबाट आउने चराचुरुङ्गीका क्रिडास्थल भएका छन् । नेपालका चरा विज्ञ भनेर चिनिने हेमसागर बराल, हरिशरण नेपाली, भरतराज सुब्बाका भनाइहरू अनुसार ज्येष्ठ असार महिनासम्म नै नेपाल चराहरूको गन्तव्यको रूपमा रहन्छ । यसप्रकार अहिले धेरै चराहरू भर्खरै नेपाल भित्रिएका छन्, धेरैले

उक्त पुस्तक नेपाली चराहरूले बच्चा कोरले तरिका र स्थानबारे अध्ययन अनुसन्धान गर्नेहरूका लागि लेटेष्ट इम्पोर्टेन्ट भर्सन भएको बताएका छन् ।

चराहरूले हाम्रो वातावरण सन्तुलनमा निकै ठूलो सहयोग गरिरहेका हुन्छन् । अधिकांश चराहरू इन्सेक्टभोरस अर्थात् किराहरू खाने प्रकारका हुन्छन् । किरा, फट्याङ्गा, लाभे किरा तथा तिनहरूका लाभालाई खाईदिन्छन् । कतिपय बालीहरूका लागि खतरनाक किराहरूलाई मारी दिन्छन् र अप्रतक्षरपमा सहयोग पुऱ्याइरहेका हुन्छन् । मासुखाने चराहरू अर्थात् सिकारी चराहरूको समेत योगदान छ । गिद्ध जस्ता पंक्षीले मरेका जनावरहरू खाईदिन्छन् र पर्यावरणमा सन्तुलन पुऱ्याउँछन् ।

उन्नाइसौँ शताब्दीमा नेपालका वनस्पतिहरू, जनावरहरू र नेपालको भूगोलको अध्ययनमा आउने विदेशी अन्वेषकहरूले नेपाल होइन निपाल शब्द प्रयोग गर्दथे । उक्त कुराहरूको प्रमाणको लागि क्रिक पेट्रिक,

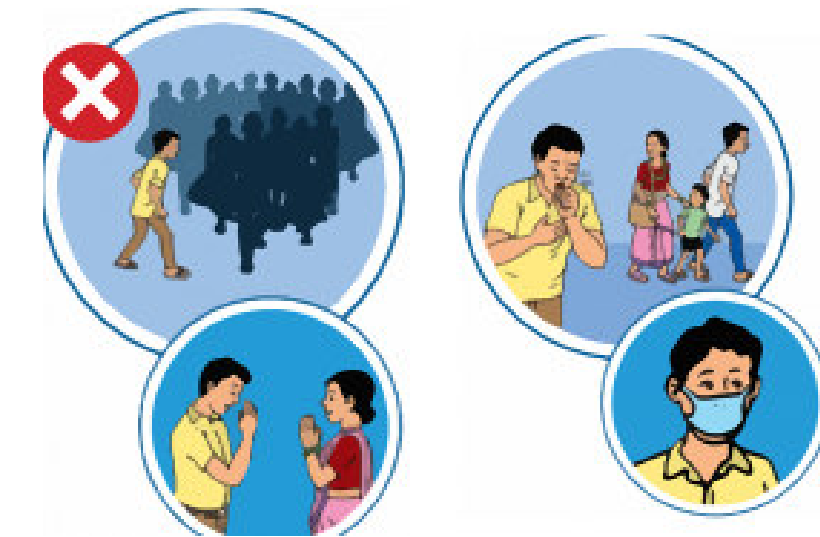
कोभिड-१९ को जोखिम मूल्याङ्कन गर्न ‘कोभिरा’

अशोक घिमिरे

कोभिड-१९ को व्यक्तिगत तथा स्थानीय जोखिम मूल्याङ्कन गर्न सकिने विधि (कोभिरा) सार्वजनिक गरिएको छ । विभिन्न विषय विज्ञको सहभागितामा साइन्स हब नेपालले निर्माण गरेको यो विधि नेपाल इन्जिनियर्स एसोसिएशनले आइतबार एक कार्यक्रम मार्फत सार्वजनिक गरेको हो ।

सो विधि प्रयोग गर्न डेब्ल्यूडब्ल्यूड कोभिरा डट इन्फो वेबसाइटमा जानुपर्नेछ । वेबसाइटमा आफ्नो तथा आफ्ना परिवारको व्यक्तिगत मूल्याङ्कन गर्न सकिन्छ भने नेपालभित्रका जुनसुकै ठाउँको स्थानीय जोखिम पनि हेर्न सकिन्छ । एसोसिएशनका महासचिव छवि पोखरेलले यस्तो अनुसन्धानमूलक विधिले नेपाल र नेपालीलाई यो महामारीको समयमा जोखिम व्यवस्थापनमा धेरै सहयोग पुग्ने बताउनुभयो । बेलायतको हर्डीसर्फल्ड विश्वविद्यालयका प्राध्यापक पदम सिङ्गडाले यस किसिमको जोखिम मूल्याङ्कन विधिले सरकार, समुदाय तथा व्यक्ति स्वयमलाई धेरै उपयोगी हुने बताउनुभयो ।

अनुसन्धानमा आधारित, वैज्ञानिक तथ्य, विधि र प्रमाणका आधारमा तथ्याङ्क विश्लेषण गरी क्षेत्रीय तथा स्थानीय अवस्था समेतलाई समेटेर बहुआयामिक वैज्ञानिक तथा विशेषज्ञ मिलेर बनाइएको यो नै पहिलो ‘एप्लिकेशन’ भएको दावी गरिएको छ । बेलायतको ब्रिस्टोल युनिभर्सिटीमा कार्यरत डा. ऋषिराम पराजुलीले यसको आधार कसरी तयार

गरिएको छ भन्नेबारे प्रस्तुति दिनुभएको थियो । यस विधिले कोभिड संक्रमण भएमा पनि उमेर, लिंग, दीर्घरोगको अवस्थाले आफ्नो जोखिम कति छ, साथै आफ्नो अन्य विविध दैनिक कार्यका आधारमा आफूलाई कोभिड सन सक्ने जोखिम कति छ भन्नेबारे आँकलन गर्नेछ ।

साइन्स हबका अनुसन्धानकर्ता तथा नेपाल खुल्ला विश्वविद्यालयका डा. भोजराज घिमिरेले यसमा प्रयोग भएको प्रविधि, ‘डाटा’ को गोपनीयता तथा सुरक्षा

लगायत निकट भविष्यमा हुने परिमार्जन सम्बन्धी विषयमा जानकारी दिनुभएको थियो । साइन्स हबले यसलाई थप व्यवस्थित गर्दै लैजाने, स्थानीय तहका विविध तथ्याङ्क समुदायस्तरबाटै समेत लिन सकिने तथा बहुभाषामा यो ‘एप्लिकेशन’ निर्माण गर्ने जनाइएको छ ।

कोभिरा के हो र यसको प्रयोग कसरी गर्ने ?
कोभिरा, हाल चलिरहेको कोभिड-१९ महामारीको जोखिम मूल्याङ्कन गर्ने विधि हो । यसमा कुनै पनि

व्यक्तिले आफ्ना वारेमा सोधिएका केही प्रश्नको उत्तर दिएर आफ्नो व्यक्तिगत जोखिम मूल्याङ्कन गर्न सकिनेछ । यसका साथै आफू बसिरहेको क्षेत्रमा कोरोना सनसक्ने जोखिमको अवस्था के छ र आफूलाई सन सक्ने जोखिम कति छ भन्नेबारे पनि मूल्याङ्कन गर्नेछ । यससँगै नेपालका विभिन्न ठाउँमा विविध कारण हुनसक्ने जोखिम मूल्याङ्कन नक्सा पनि राखिएको छ । सामाजिक, आर्थिक, जनस्वास्थ्य, साथै कोरोना फैलनसक्ने जोखिमका हिसाबले कुन क्षेत्र धेरै जोखिममा छ भन्ने पनि देखाइएको छ । यसमा रहेको ‘टोटल रिस्क’ वटनमा ‘क्लिक’ गर्दा नेपालको क्षेत्रगत संयुक्त जोखिम देखाउने छ । कोभिड-१९ को दैनिक अपडेटपत्रात क्षेत्रगत जोखिम परिवर्तन हुनेछन् । यसबाट दैनिकरूपमा जोखिम नक्सा हेर्न सकिनेछ ।

व्यक्तिगत जोखिम मूल्याङ्कन विधि चीन, इटाली, जर्मनी, स्पेन, बेलायत तथा अमेरिकाका मृत्यु भएका करिब ६० हजार व्यक्तिको तथ्याङ्कलाई केलाएर बनाइएको हो । व्यक्तिगत जोखिम व्यक्तिको उमेर तथा दीर्घ रोगमा आधारित छ भने सन सक्ने जोखिम, स्थानीयस्तरमा कोरोना सनने जोखिम तथा व्यक्तिको आफ्ना क्रियाकलापमा निर्भर गर्दछ । यसले जोखिमलाई पाँच तहमा देखाउँछ, अति न्यून, न्यून, मध्यम, उच्च र अति उच्च । वीचमा रहेको सुइले जुन भागमा देखाउँछ, त्यो नै जोखिमको स्तर हुनेछ । कुन अवस्थामा के गर्ने भन्ने सुझाव पनि यसले देखाउनेछ । नेपाल इन्जिनियर्स एसोसिएशनका अध्यक्ष त्रिरत्न बज्राचार्यले वेववार्न मार्फत सो ‘एप्लिकेशन’ सार्वजनिक गर्नुभएको हो ।

